

Nyilván tartottak – Beszélgetés Szőnyi Tamással

Szerző: Frank N. Stein

2005. május 23. 06:19

A szerző vaskos könyvében az 1960 és 1990 közötti popzenei élet árnyékos, rejtett oldalát próbálja feltárni. A titkosszolgálat rátelepedését a könnyű műfajra, a zenészek mindennapjaira. Hatalmas anyagot dolgozott föl, s az eredmény egy nagy popzenei besúgókönyv lett. Ám nem csupán ennyi, sokkal több ennél: közelebb hozza a hálózat működését, betekintheünk a rendszer fogaskerekei közé. A kádári hétköznapi történelem izgalmas darabja született meg.

„Besúgók és provokátorok
koncert közben sose gondolok
rátok

Kedves, csupa kedves, csupa kedves arcot látok
de azért jobb ha tudjátok
hogyan a magunk módján mi is figyeltetünk
aki előttetek áll az a mi emberünk
elpirultatok
lebuktatok
besúgók és provokátorok”

(Müller Péter, Kontroll Csoport)

– Jól ismered a könnyűzenét, hiszen több könyved is megjelent a témában, a levéltári kutatás mennyire volt új a számodra?

– Teljes mértékben. Újságíróként persze eddig is használtam a könyvtárat, de levéltárban, ha jól emlékszem, ezt megelőzően csak egyszer dolgoztam – egyébként az akkor találtakat fel tudtam most is használni. Évekkel ezelőtt, amikor végképp bezárt a Fiala Művészek Klubja, a Narancsban csináltunk egy összeállítást, és a többiek (akik közül most hirtelenjében csak Para Kovács Imre neve jut eszembe) szubjektív írásaihoz szolgált háttérként az a pár részlet KISZ- és tanácsi iratokból, amit találtam. Ezekből most is bőven idéztem a könyvben. De a levéltár új volt számomra, semmit nem tudtam, a levéltárosok magyaráztak el mindent, a kéréslapok

kitöltését, a rövidítéseket stb. Ebből a szempontból még az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) volt a legegyszerűbb, a többi hely – Magyar Országos Levéltár, Politikatörténeti Intézet, Fővárosi Levéltár – használata bonyolultabb. Nyilván mert ezek régi intézmények, régóta rögzült szabályokkal. De nem vészes, belejön az ember, mint kiskutya az ugatásba. Ja és még egy hely kimaradt a felsorolásból, az ORI-iratok egy része az Oktatási Minisztérium irattárában van.

– Meddig kutattál? Mi tette ezt lehetővé?

– Az egész munkát 1999-ben indítottam el azzal, hogy beadtam a kutatási kérelmemet a Történeti Hivatalba, amit idővel Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárává neveztek át. Ehhez szükség volt egy támogató nyilatkozatra, amit Rainer M. János, az 1956-os Intézet igazgatója adott nekem, ugyanúgy, ahogy a későbbiekben is, mert ilyen papírra mindegyik levéltárban szükség volt. Tulajdonképpen ennyi a kutatás előfeltétele – illetve van, ahol még kutatási tervet is kérnek, a témád rövid leírását. Eleinte nagyon kevés állambiztonsági papírt, ügynöki jelentést kaptam, lassan haladtam, nem igazán láttam át a témát. Tudtam, mit akarok, és biztos voltam benne, hogy sok mindennek kell lennie, de hosszú időnek kellett eltelnie, mire elegendő mennyiségű papírt láttam ahhoz, hogy kezdjen a fejemben összeállni a könyv, illetve hogy további kérdésekkel, kérésekkel tudjak előállni a referenseim felé. Azért a többes szám, mert akivel kezdtem, szülési szabadságra ment, és másvalaki állt a helyére. A többi levéltárba pedig azért kellett elmennem, mert a politikai intézményrendszerben keletkezett iratanyag nélkül féoldalas lett volna a titkosszolgálati iratanyag – még akkor is, ha a kettő közötti közvetlen kapcsolatra nem bukkantam. De nyilvánvaló, hogy a belügy pártirányítás alatt dolgozott – mint minden fontos intézmény és hatóság –, és hogy a belügyi információkat a politika is felhasználta. Speciel erre utaló testületi szöveget idéztem is a könyvben, ha nem is szorosan a zenével kapcsolatban.

– Könyved végén megköszönted a levéltár dolgozóinak a munkáját. Ezek szerint elégedett voltál a hozzáállásukkal?

– Igen, nekem sokat segítettek. Ez nem jelenti azt, hogy az ÁBTL tökéletes „kiszolgálásban” részesített, de a problémákat nem a nekem segítő munkatársak hozzáállásában éreztem. Olyasmire gondolok, hogy például iszonyú lassan kaptam meg fénymásolásra beadott anyagokat. Nem viccelek, de van olyan is, amire máig várok. Ezt tudván, sokkal több időt töltöttem el bent jegyzeteléssel, mint szándékoztam. Ami akkor persze idegesített, meg fizikailag is fárasztó, de utólag végül is nem volt haszontalan, mert ezáltal jobban megismertem a nálam járt anyagokat. Jobban belemásztak a fejembe, mintha kényelmesen, otthon olvastam volna őket. De kétségtelen, hogy emiatt folyamatosan úgy éreztem, lassabban haladok a kelleténél. Ennél komolyabb probléma volt, hogy eleinte nagyon kevés anyagot kaptam. Idővel ez változott, gondolom, azzal összefüggésben, ahogy a dossziék feldolgozásával haladtak előre. Nem tudom, pontosan milyen módszer szerint haladtak, és mennyire számítógépesítették, de később azért felgyorsult, és folyamatosabbá vált. Ám ezzel együtt is előfordult, hogy bizonyos dokumentumokat csak nagyon-nagyon sokára kaptam meg – és most nem arról beszélek, ami egyáltalán nincs meg, amit megsemmisítettek. E miatt a késlekedés miatt a kutatás kezdetén és a legvégén, amikor már a határidő is sürgetett, írtam is egy panaszos levelet az ÁBTL vezetőjének, amire nemcsak udvarias választ kaptam, hanem a

kért anyagok jó részét is. Szóval néha érdemes nagyobbra nyitnia az embernek a száját annál, mint ahogy normál üzemmenetben szokta.

– Egyáltalán, hogyan zajlik ez a levéltári tevékenység? Mibe nézhet bele az utcáról beeső halandó? Több mindent megmutattak Neked, vagy ezekbe az iratokba bárki belekukkanthat?
– Az állampolgári betekintésben nincs praxisom, de biztos, hogy kutatóként én több mindenbe betekintheztem. Annál az egyszerű oknál fogva, hogy az állampolgár csak a saját anyagait kaphatja meg, csak azt, ami rá – vagy az elhunyt hozzátartozójára – vonatkozik. Én meg beadtam egy hosszú kívánságlistát, aztán folyamatosan újabbakat, leginkább zenekari és személynevekkel, és ennek alapján szervírozták nekem a dossziékat. Ezeket elolvasva további kéréseket tudtam beadni, és így tovább. Különben úgy láttam, hogy az utcáról beesőkkel vagy telefonon érdeklődőkkel is nagyon udvariasan és türelmesen foglalkoztak, de tényleg, olyan kedvesen, amit magyar hivatalban nem nagyon látni. Ez persze így normális, főleg, hogy nagyon hosszú várakozási időre kell felkészíteniük az embereket, éppen azért, mert az ügyöntörvény fölötti politikai huzavona és a folyamatosan ki-kipattanó ügyek, leleplezések miatt nagyon megnőtt az érdeklődők száma.

– Mi a véleményed, a dokumentumok mekkora része tűnhetett el 1989-ben (vagy később)?
– Ezt nem tudom. Az tény, hogy 1989–90 fordulóján született parancs az iratok felülvizsgálatára, és megfogalmazódtak szempontok, amelyek alapján bizonyos iratok megsemmisítendőek lettek, és ezek egy részét meg is semmisítették. De lehet, hogy másod-, harmadpéldányban még ezek is megvannak valahol. Legalábbis remélem. Hogy a rendszerváltás után is tűntek-e el iratok, arról fogalmam sincs, de amilyen ez a közeg – a titkosszolgálat és az egész ország –, nem lennék meglepve, ha ilyen is előfordult volna. De hogy ezt valaha megtudjuk, hát...

– Ki segítette a munkádat? Voltak-e önkéntes fülbe sűgők, ötletadók?
– Nemigen. Egy-két tanácsot, tippet kaptam, de ez inkább a kutatás technikájára, irattípusokra, ilyesmire vonatkozott, és nem arra, hogy kinek kéne utánanézni. Erre különben egyszerű a válasz: mindenkinek. Mert alapállásból senkiről sem lehet tudni, hogy megfigyelték-e, illetve hogy ő figyelt-e meg másokat. Vagy mindkettő: őt is és ő is.

– Gondolom, jóval többet tudsz a rendszer mindennapjairól, mint korábban. Mi a véleményed a kádári puha diktatúráról a kutatás után?

– Hát nem tudom. Nem hiszem, hogy az ember emlékeit alapvetően megváltoztatnák az időközben megszerzett ismeretei. Szóval amire szívesen emlékszem gyerek- vagy fiatalkoromból, az ugyanolyan maradt, amire meg nem, az szintén. De persze ez a kutatás jókora sötét árnyalatot vitt fel a képre. Azzal, hogy dossziéről dossziéra, közvetlen közelből láthattam, micsoda energiákat fordítottak olyan disznóságokra, amelyekkel beleavatkoztak rengeteg ember életébe. Beszélgetések és telefonok lehallgatására, levelek ellenőrzésére, lakások átkutatására, társaságok tagjai közötti ellentétek szítására, nyugati, sőt keleti utazások megakadályozására stb. Ezekből a papírokból természetesen úgy fest, hogy szemernyi kétely sem merült fel bennük, hogy becstelenség, amit csinálnak, és nem feltétlenül a megfelelő helyen keresik az üldözendő bűnt. Közhely, de azt gondolom, hogy amilyen élhető volt az ország a felszínen, nagyjából olyan sötét dolgok zajlottak a háttérben.

– Bár még nem sok idő telt el, milyen a könyv visszhangja? Vannak-e reflexiók? Az elektronikus sajtó, úgy tűnik, rámozdult a könyvedre.

– Néhányan, akik már olvasták, személyesen gratuláltak, ami persze nagyon jól esik. A nyilvánosság szintjén nagyon fontos a tévés, rádiós szereplés. Nem a feltűnési viselkedésem miatt – bár persze tagadhatatlan, hogy a hiúságodat birizgálja, ha interjút kérnek tőled, ettől könnyen fontosnak érzed magad –, hanem mert ez hozzásegít ahhoz, hogy minél többen tudják meg, hogy létezik ez a könyv. Adtam tévé- és rádióinterjúkat, remélem, fogok is még, és remélem, lesznek majd alapos, elemző kritikák is mindenfelé, a napilapoktól a folyóiratokig. Ebből a szempontból még a Blikk cikke is fontos, mert olyan közönséghez vitte el a hírt, amit másképp esetleg nem tudtam volna elérni. Van internetes érdeklődés is, a Papiruszon kívül a HVG Online és az Index is foglalkozott a könyvvel. Azt szeretném, ha minél többen megvennék és elolvasnák, de hát ez evidens.

Szőnyi Tamás

1957-ben született Budapesten. Újságíróként dolgozik, a Magyar Narancs munkatársa.

Eddig megjelent könyvei:

Az új hullám évtizede (1989, Laude)

Az új hullám évtizede 2 (1992, Katalizátor Iroda)

Nyilván tartottak

Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990

(2005, Magyar Narancs – Tihany-Rév Kiadó)

Link:

Szőnyi Tamás: Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990:

www.papiruszportal.hu/site/?lang=1&f=0&p=6&n=209